

Göteborgs befästningar och garnison

Boken skrevs av Valdemar Ljungberg och publicerades i samband med stadens trehundraårsjubileum. Boken är ett resultat av en livslång forskargärning och är att betrakta som basboken för alla som är vetgirig att lära om stadens fästningsperiod.

Nu nästan etthundra efter bokens utgivning förbereder staden sitt fyrahundraårsjubileum. Eftersom staden under nästan halva denna tid primärt var en fästningsstad blir firandet stympat om kunskap om denna period saknas.

Genom Göteborgs garnisons försorg har boken scannats och lagts ut på Garnisonssällskapets hemsida www.gsgbg.se under rubriken historik.

Boken omfattar över 700 sidor och är i mångt och mycket att betrakta som ett uppslagsverk. För att öka tillgängligheten har detta särtryck av bokens innehållsförteckning tagits fram. Tanken är att läsaren genom att trycka ut handlingen lättare kan ta del av boken.

GÖTEBORGS BEFÄSTNINGAR

BEFÄSTNINGSFORMER

7-14

- 7 Översikt
- 9 Befästningsskolor
- 13 Grundförhållandenas inverkan

GÖTEBORGS MILITÄRPOLITISKA BETYDELSE

15-23

- 15 Göta älvs och älvmyningens betydelse
- 16 Riksgränsen mot Danmark och Norge
- 17 Försvaret mot sjösidan
- 21 Förändrad betydelse under 1800-talet

GRUNDFÖRHÅLLANDEN, BYGGNADSMATERIAL, BYGGNADSPERSONAL

24-38

- 24 Fyllningar, rustbäddar
- 26 Virkesbehov
- 29 Torvbeklädnad. Svårarbetad jordmån
- 30 Tegelmurning
- 31 Klädmurar av natursten. Portbyggnader
- 32 Ledare av befästningsarbetena
- 33 Fortifikationsstat i Göteborg
- 36 Tabeller över fortifikationsstaten i Göteborg och de bohuslänska fästningarna 1643-1825
- 37 Förteckning på befälhavare för fortifikationsstaten i Göteborg 1640-1825
- 37 Arbetskommenderingar

BYGGNADSSKEDEN

39-42

FÖRSTA SKEDET (1621-1643)

43-50

- 43 Förberedelser; 1622 års befästningsplan
- 47 1624 års plan
- 47 Befästningsarbeten 1633-1638

ANDRA SKEDET (1644-1683)**51-86****Huvudfästningen**

- 51 Generalkvatermästare Örnehufuds ombyggnadsplan 1643
- 53 Planens fullföljande under Wärnschiöld
- 55 Älvsida, Ryssåsen, Älvmynningen
- 56 Förslag rörande nya förstäder med befästningar 1659.
Bristfälligheter i stadens befästningar
- 57 Förslag till utanverk framför södra landfronten
- 58 Gamla Älvsborgs nedläggning. Befästningarna å stadens älvfront
- 60 Karl XI :s inspektion av fästningen år 1673; dess tillstånd
- 61 Generalkvartermästare Dahlberghs inspektion 1675
- 62 1675 års karta över befästningarna
- 63 Förstärkningsarbeten under danska kriget
- 63 Dahlberghs memorial 1679 om fästningsverkens tillstånd

Göteborgs stadsportar.

- 65 Infartsvägarna
- 67 Den äldre Söder port (Gamle port)
- 69 Öster port
- 71 Förbindelsen västerut

Göteborgs avenyer

- 73 Älvmynningen under danska kriget
- 73 Nya Älvsborg. Gamla Älvsborgs nedläggning
- 76 Nya Älvsborgs anläggande
- 80 Billingen
- 80 Kyssåsen
- 83 Gullberg
- 86 Älvbefästningar ovanför staden

TREDJE SKEDET (1684-1719)**86-144****Huvudfästningen**

- 86 Det fasta försvarets upphjälpande efter fredsslutet 1679
- 88 Dahlberghs förslag till Göteborgs fästnings ombyggnad; dess fastställelse 1684
- 91 Arbetsledningens förstärkning; Karl Magnus Stuart
- 92 Stuarts ändringsförslag till 1684 års byggnadsplan
- 94 1690 års förändrade ombyggnadsplan
- 98 Dess genomförande
- 99 1693 års ändringar i byggnadsplanen
- 101 Arbetsledningen
- 101 Förslag till befästande av Stora Otterhällan
- 104 Fästningsverkens tillstånd år 1706
- 107 Regleringsanordningar i Mölndalskanalen
- 109 Arbetsfolk och arbetslöner vid befästningsarbetena. Entreprenader

Stadsportar och fästningsbroar.

- 110 Flyttning av stadsportarna
- 111 Förslagsritningar. Kungsportens uppförande
- 115 Drottningporten
- 116 Carlsporten
- 117 Fästningsbroar

Göteborgs avenyer

- 120 *Nya Älvsborg*
- 124 Befästningar vid Älvsborgsfjorden
- 126 Befästningar vid älven
- 127 *Ryssåsen*. Skansen Kronan
- 135 *Gullberg*. Skansen Västgöta Lejonet
- 139 Sammanfattning, bristfälligheter i befästningarna

FJÄRDE SKEDET (1684-1719)**145-211****Huvudfästningen intill 1800-talets början**

- 145 1724 års besiktning av rikets fästningar. 1731-1734 års fästningskommission. Påminnelser angående fästningens tillstånd
- 152 Fästningskommissionens berättelse 1734
- 154 Skadegörelser å fästningsverken
- 156 Direktörens för Fortifikationen Gabr. Cronstedts anmärkningar 1743. Kronprins Adolf Fredriks inspektion 1744
- 157 Underhållsanslagens otillräcklighet. Bastionen Johannes Rex. Smärre reparationer
- 158 Fästningsverkens tillstånd under Gustavianska tiden
- 160 Deras slutliga förfall
- 162 Stadsportar
- 164 Fästningsbroar

Göteborgs avenyer

- 169 *Nya Älvsborg*. Fästningens tillstånd vid fredsslutet 1720. Kommendantens berättelse 1733
- 171 Fästningskommissionens utlåtande 1733. Kronprinsens berättelse 1744
- 173 Överste B. W. Carlbergs berättelse 1764. Tornets ombyggnad
- 174 Ombyggnader å bastionerna
- 175 Ombyggnadsförslag på 1830-talet
- 177 Fästningens nedläggning
- 177 Billingen
- 181 Rya Nabbe
- 185 *Skansen Kronan*. Dess tillstånd på 1730-talet
- 186 Förslag till påbyggnad för ett öppet batteri
- 187 *Västgöta Lejonet*
- 188 *Orrskullens och Fredrikshamns skansar*

Fästningens nedläggning

- 189 Stadens ökade behov av byggnadstomter. Fästningens olämplighet för sitt ändamål
- 190 Borgerskapets hemställan om tomtupplåtelse inom fästningsområdet 1803. Kommitterades yttrande
- 191 Kungl. Maj :ts resolution. Ärendets undanskjutande
- 192 Dess återupptagande. Kungl. Maj :ts beslut 1806
- 193 Förhandlingar mellan staden och kronan. Raseringskontraktet 1807
- 198 Raseringskommissionen
- 199 Raseringsarbetet åren 1808-1812
- 202 Raseringsarbetet efter 1812
- 205 Fästningsportarna
- 206 Skansarna Kronan och Västgöta Lejonet
- 207 Sjöfronten
- 208 Dess nedläggning
- 210 Markbyten mellan kronan och staden

BESTYCKNING, BEVÄPNING, UTREDNING**212-236**

- 212 Artillerimaterielen under 1600- och 1700-talen
- 218 Göteborgs bestyckning under 1600-talet
- 220 Bestyckningens förstärkning nå 1680-talet
- 223 1695 års bestyckningsplan
- 224 Bestyckningsplan år 1700 för Nya Älvsborg
- 225 Bestyckningen år 1709
- 227 Stora nordiska krigets tid
- 228 Bestyckningen år 1734
- 231 1788—90 års bestyckningsplaner
- 232 Bestyckningen å huvudfästningens sjöfront år 1806, å Billingen och Rya Nabbe 1789 och 1806
- 234 Göteborgs tygförråd år 1826
- 235 Bestyckningsplan för huvudfästningens älvfront 1810
- 236 Äldre materiel i Göteborgs tygförråd 1823 236

BYGGNADER FÖR TYGSTATEN**237-266**

- 237 Tyghuset
- 241 Artillerityggården med dess verkstäder
- 244 Materialtyggård
- 243 Artilleriets corps de garde
- 248 Fortifikationens tyggård och tvgförråd
- 249 Förrådsbyggnader nedanför Lilla Otterhällan
- 253 Förrådsbyggnad nedanför Stora Otterhällan
- 253 Tyghuset å Lilla Otterhällan
- 256 Förråd och verkstäder. Krutförråd
- 262 Krutförrådets förflyttning utom staden
- 265 Artillerilaboratorium

GÖTEBORGS GARNISION

GÖTEBORGS BORGERSKAPS MILITÄRKÅR

269-278

- 269 Städernas åligganden för försvaret
- 270 Göteborgs borgerskaps militärkår 1634-1720
- 272 Borgerskapets militärkår efter 1720
- 277 Kavallerikår
- 277 Militärkårens upplösning 1793
- 278 Borgerskapets brandvakts- och patrulltjänst
- 278 Militärkårens fanor och standar

GÖTEBORGS STADSSOLDATER (Stadsvakten)

279-286

- 278 Sävedals härads knektar, deras uppsättning, underhåll och vakttjänst i Göteborg
- 280 Beklädnad
- 281 Övergång till rotering i Sävedals härad
- 282 Tjänstgöringens beskaffenhet. Beklädnaden under 1700-talet
- 284 Stadens kostnader för stadsvakten
- 285 Stadsvaktens upplösning

GARNISON OCH GARNISIONSTJÄNST

287-298

- 287 Lantförsvarets organisation under 1600-talet
- 289 Garnisonens styrka
- 291 Ständiga garnisonsregementen i Göteborg. Tjänstgöring m. m.
- 295 Vakhållningens avveckling efter fästningsverkens nedläggning
- 296 Karl XI :s förordningar rörande vakttjänsten
- 297 Garnisonens tjänstgöring vid eldsvådor samt vid skatte exekutioner
- 298 Vakttjänsten å Nya Älvsborg .

GARNISONENS BEFÄL

299-315

- 299 Generalståthållare, ståthållare, generalguvernörer, guvernörer och landshövdingar; deras ställning enligt 1634 års regeringsform
- 301 Förteckning över generalguvernörer och guvernörer 1648-1719
- 302 Överkommendanter och kommandanter
- 305 Förteckning på överkommendanter i Göteborg 1711-1842
- 306 Kommendanternas avlöningsförhållanden
- 310 Förteckning på kommandanter i Göteborg 1619-1898
- 311 Förteckning på kommandanter å Nya Älvsborg 1654-1869
- 312 Stadsmajorer, platsmajorer och kommandantsadjutanter
- 314 Förteckning över stadsmajorer och platsmajorer i Göteborg 1642-1898

INFANTERI**316-356***Tillfälliga garnisonskommenderingar*

- 316 1600-talet
- 317 Stora nordiska krigets tid
- 318 Frihetstiden
- 321 Gustaf III :s tid

Svenska Livregementet till fot(Prins Karls Livregemente till fot, Äldre garnisonsregementet).

- 322 Uppsättning, organisation
- 323 Kommenderingar under 1600-talet
- 325 Beklädnad, utrustning
- 326 Expeditionen mot Arkhangelsk 1701
- 327 Förflyttning till Wismar 1709. Regementet under Wismars belägring
- 328 Regementets indragning
- 328 Regementschefer

Sachsiska infanteriregementet

- 329 Uppsättning, organisation
- 331 Kommenderingar
- 332 Förläggning till Göteborg och västkusten 1709
- 333 Kommendering till Skåne 1709-1711
- 334 Regementet åter i Göteborg
- 335 Indragning
- 336 Beklädnad och utrustning
- 337 Regementschefer

Yngre garnisonsregementet(Västgöta tremänningsinfanteriregemente).

- 337 Tremänningsregementets uppsättning. Kommenderingar 1704-1718
- 339 Förläggning till Göteborg 1719
- 340 Omorganisation samt förläggning i ständig garnison i Göteborg 1721
- 341 Kommenderingar och krigsförrättningar under åren 1742-1790
- 342 Organisation
- 343 Tjänstgöring
- 344 Avlöning och underhåll
- 346 Manskapets anställning
- 347 Beklädnad
- 350 Beväpning
- 351 Utredning
- 352 Fanor
- 355 Regementschefer

KAVALLERI**356-362**

- 356 Husarkommenderingen. Förläggning till Göteborg 1810
- 357 Inkvartering. Jaktstuga i Majorna
- 358 Husarkasernens uppförande
- 359 Husarkommenderingens indragning 1881

ARTILLERI**362-495****Huvuddragen av svenska artilleriets utveckling.**

- 362 Tiden intill stora nordiska krigets slut
- 368 Frihetstiden och Gustavianska tiden intill 1802
- 373 Tidsskedet 1802-1871
- 375 Tiden efter 1871

Artilleriet i Göteborg och i fästningarna på västkusten intill 1794.

- 377 Organisation intill stora nordiska krigets slut
- 383 Organisationen intill 1794
- 384 Artilleribataljonen i Göteborg och bohuslänska fästningarna
- 386 Göteborgs- och Bohuslänsbrigaden
- 387 Förteckning på artilleribefälhavare i Göteborg intill regementsorganisationen 1794
- 388 Tabeller över artilleri- och tygstaterna i Göteborg 1644-1793

Kungl. Göta artilleriregemente.

- 389 Regementsuppdelningen 1794
- 392 Regimentets omorganisation 1801
- 395 Omorganisationen 1816. De finska gränskompanierna
- 401 Omorganisationen 1830
- 404 Omorganisationen 1872
- 408 Omorganisationen 1889
- 409 Omorganisationerna 1893 och 1895
- 411 Regimentets reserv
- 412 Omorganisationen 1902
- 416 Tiden efter 1914
- 418 Tablå över artilleri folkets vid västkusten organisation 1621-1794
- 419 Tablå över Göta artilleriregementes kompanier och batterier 1794-1913
- 420 Tabeller över regimentets stampersonal och tygstatspersona 1795 (1793) -1920
- 422 Personal. Stammanskap. Värningspatent. Kapitulation. Passevolans
- 423 Rekryteringssvårigheter. Manskapets beskaffenhet
- 427 Värningsstadgan 1802
- 429 Passevolansens avskaffande
- 430 1885 års förordning och de senare härordningarna
- 431 Spel
- 432 Beställningsmän
- 433 Lantvärn
- 434 Göteborgs lantvärnsartilleribataljon
- 436 Beväring
- 439 Befäl. Benämningar och tjänstegrader
- 440 Anställning och kunskapsprov
- 441 Ackordssystemet
- 441 Tabeller över befälets levnadsåldrar m. m.
- 443 Civilmilitär personal. Präster
- 444 Auditörer. Regementsstallmästare
- 445 Läkare
- 446 Veterinärer. Musikanförare
- 447 Hästar. Stamhästar. Hästanskaffning för artilleriet i äldre tid
- 448 Befälets tjänstehästar. Uppsättning av åkande batterier; 1810 års organisation
- 449 1816 års stat
- 450 Omorganisationerna 1820 och 1830. Fourageringsdirektionen. 1874 och 1877 års organisation
- 451 Förbättring av hästmaterielen

- 452 Organisationerna 1893 och 1895
- 453 *Lejda hästar*. Rusthållshästar
- 454 Kontraherade hästar
- 455 Lejda exercishästar
- 456 Förvaltning, avlöning och underhåll. Beklädnad och personlig utredning. Beklädnad i äldre tid
- 457 1689 års beklädnad
- 458 1706 års ändringar
- 460 1725 års mundering
- 460 1756 års beklädnad
- 461 "Svenska dräkten"; 1778 års beklädnad
- 465 1794 års beklädnad
- 467 1802 års uniform
- 468 1808 års uniform
- 470 1815 års uniform
- 472 1827 års uniform; smärre förändringar åren 1827-1845
- 473 1845 års uniform
- 476 1849 och 1860 års ändrade modeller för kappa och mössa
- 476 1872 års uniform
- 478 Smärre förändringar åren 1875-1881
- 479 1880 års uniform
- 480 1906-1910 års fältdräkt
- 481 Statsanslag. Anslagens förvaltning
- 482 Anslagsbelopp
- 482 Avlöning och underhåll
- 484 Indelt lön för artilleristatens i Göteborg chef; indelning åt överstelöjtnanten
- 485 Övrigt befäl. Officersackorden
- 486 1756 års bestämmelser om den värvade arméns underhåll
- 487 Tiden 1812-1875
- 488 Kokinrättning för manskapet 1855. Regementets förvaltningsdirektion
- 489 Passevolansavtalens upphörande; 1875 års avlöningsstat
- 490 1877 och följande års bestämmelser om avlöningen
- 490 1901 och 1914 års förändrade lönestater
- 492 Lönestater 1654-1907 (tabeller)

GARNISONSTRUPPERNAS UTBILDNING

496-516

Infanteriet.

- 496 Aldre bestämmelser. Karl XI :s reglementen. 1701 års reglemente.
Senare reglementen och föreskrifter om utbildningen under 1700-talet
- 498 Den årliga utbildningens gång
- 500 Generalexercis

Artilleriet.

- 501 Utbildningen under 1600-talet
- 502 1689 års reglemente; 1693 års förordningar
- 504 Utbildningen efter det stora nordiska kriget
- 505 Krigskollegie åtgångsstat för artilleriet i Göteborg 1728
- 506 Tillbakagång i utbildningen
- 507 Gången av befällets och manskapets utbildning, exercis och skarpskjutning
- 510 Generalexercis
- 511 Utbildningen under 1800-talet. Införandet av anspänd exercis 1818. Exercisinstruktionerna

- 1817, 1833 och 1871
513 Senare instruktioner för fältartilleriets övningar

INKVARTERING

517-528

- 517 1621 års privilegier. Garnisonsförläggning och inkvartering i Göteborg 1638 och 1675 års inkvarteringsordningar
- 518 Stora nordiska krigets tid
- 519 Inkvarteringsordningarna 1716, 1719 och 1720. Inkvarteringens fastställande i penningar och särskild servisersättning
- 520 Tillfällig inkvartering av övningsman- skap. Förhöjning av inkvarteringsersättningen.
- 520 1766 års förordning. Jämknings i inkvarteringsskyldigheten
- 521 1773 års förordning. Inkvarteringskommissionen. Inkvarteringstolagen. Inkvarteringsssvårigheter. Beslut om kasernbyggnad
- 522 Förordningar rörande tolagen. Garnisonsregementets inkvartering i borgerskapets kasern
- 523 Kasernreglementen
- 524 Ökning i stadens inkvarteringsutgifter; 1841 års förnyade inkvarteringsordning
- 525 1845 års inkvarteringstarriff. 1846 års inkvarteringskontrakt. Inkvarterings- ersättningens höjning 1875. Kasernbyggnadens förfall och otillräcklighet
- 526 Beslut om ny kasernbyggnad. Stadens friköpning från inkvarteringen. Överlåtelse av vissa kronans områden till staden. Inkvarteringstolagen och inkvarteringsersättningen
- 527 Tabeller över inkvarterings- och servisersättningen i Göteborg under tiden 1693-1907

BYGGNADER FÖR GARNISONEN

517-528

- 529 Corps de garden (Vaktlokaler). Garnisonens dagliga vakthållning
- 529 Corps de garden vid Stora torget
- 534 Corps de gardet vid Kungsposten
- 535 Corps de gardet vid Drottningporten
- 537 Mindre corps de garden
- 538 Mindre förrådsbyggnader
- 539 Äldre byggnader
- 540 Frågan om kommunal kasernbyggnad
- 541 Bargarshafels kasern. Förberedelser
- 542 Grundläggning. Ritningar
- 543 Byggnadens uppförande. Anskaffning av medel
- 544 Byggnadens fullbordande. Byggnadskostnader. 1804 års brand. Byggnadens utsmyckning och inredning
- 546 Kasernbyggnadens förfall. Reparationer
- 547 Utredning om ny kasernbyggnad
- 548 Kasernbyggnaden å Kviberg. Borgerskapets kasern efter 1895
- 550 Stallar och ridhus
- 552 Gymnastikhuset å Lilla Otterhällan
- 553 Garnisonssjukhuset
- 557 Kronomagasinet (Provianthuset)
- 559 Kronobageriet

GARNISONENS KYRKLIGA FÖRHÅLLANDEN OCH SKOLOR**561-606****Garnisonsförsamlingen**

- 561 Organisation och prästerskap. Självården vid tillfälliga truppkommenderingar i Göteborg före 1680. Självården vid äldre garnisonsregementet samt vid artilleri- och fortifikationsstaterna
- 563 Provisorisk ordning åren 1709 - 1718. Garnisonspastorsämbetets upprättande 1718
- 564 Ökning av garnisonens prästerskap. Självården å Nya Älvsborg. Garnisonsprästernas avlöningsförhållanden
- 565 Förteckning över garnisonsprästerskapet för åren 1680-1709. Beställningarnas indragning
- 566 Bestämmelser rörande andaktsövningar, kyrkotukt m. m.
- 567 Församlingens arkiv och ekonomi. Kyrkoböcker
- 568 Donationer och räkenskaper
- 569 Garnisonskyrkans inredning. Kyrkolokalen
- 575 Nytt orgelverk; ändringar i inredningen
- 576 Inventarier. Garnisonskyrkans inventarium 1709
- 577 Äldre garnisonsregementets kyrkliga tillhörigheter 1711
- 579 Garnisonskyrkans tillhörigheter fr.o.m. 1716
- 580 Yngre garnisonsregementets och Göta artilleriregementes kyrkkärl
- 582 Bestämmelser rörande garnisonens nattvardsgång

Begravningsplatser

- 584 Tiden före 1721. Kyrkogård för artillerigarnisonen 1750 vid skansen Västgöta Lejonet
- 585 Kyrkogård på Tegelbruksängen för yngre garnisonsregementet
- 586 Nedläggning av förstnämnda kyrkogård
- 587 Bestämmelser rörande meniges begravning

Skolan Prins Oscar för Kungl. Göta artillerireg soldatbarn

- 587 Skolans stiftande. Donationer och understöd
- 590 Skollokaler. Kostnader
- 591 Skolfonden
- 593 Skolans tillgångar 1855. Skolans nedläggning. Skol- fondens senare användning

Nya Älvsborgs slotts församling

- 596 Kyrkolokals anordning. Kyrkoböcker. Kyrkokassa
- 598 Predikanter. Kyrkolokalens inredning
- 602 Textilier och nattvardskärl
- 604 Kyrkogård. Skola
- 605 Församlingens upplösning

BILAGOR		609-715
Bilaga I.	Förteckning över ritningar och kartor i Kungl. Fortifikationens arkiv rörande Göteborgs befästningar	609-630
Bilaga II.	Förteckning över ritningar och kartor i Kungl. Krigsarkivet rörande Nya Älvsborg	631-639
Bilaga III.	Förteckning över kartor och ritningar i Kungl. Fortifikationens arkiv rörande Nya Älvsborg	640-646
Bilaga IV.	Förteckning över kartor i Kungl. Krigsarkivet angående Göteborgs fästningsportar och bryggor	647-649
Bilaga V.	Entreprenadkontraktet angående Kungsportens uppförande (1698)	650-655
Bilaga VI.	Utdrag ur 1747 års arbetsrelation (rörande Kungsporten)	656-657
Bilaga VII.	Kontraktet rörande fästningsverkens rasing (1807)	658-664
Bilaga VIII.	Instruktion för kommandanten i Göteborg av den 11 juli 1691	665-699
Bilaga IX.	Instruktion för stadsmajoren i Göteborg 1655	700-705
Bilaga X.	Förordning rörande borgerskapets i Göteborg vakthållning	706-709
Bilaga XI.	Instruktion rörande garnisonens åligganden vid eldsvådor av den 20 april 1725	710-712
Bilaga XII.	Beskrivning över Garnisonsförsamlingens och garnisonens i Göteborg kyrksilver	713-715

FÖRTECKNING ÖVER BILDER **716-720**

RÄTTELSE OCH TILLÄGG **721**